

201212271252422030

अनैतिक व्यापारातून सुटका करण्यात आलेल्या
महिलांच्या निवासी संरथेतील प्रवेशितांचे
पुनर्वंसन, प्रशिक्षण, मायदेशी रवानगी
करण्याकरीता आणि सनियंत्रण करणेकरीता
सर्व समावेशक निर्देश...

महाराष्ट्र शासन
महिला व बाल विकास विभाग,
शासन परिपत्रक क्र संकीर्ण-२०१२/प्र.क्र.३१४/ का-२
शिवीर कार्यालय, नागपूर.
दिनांक : २० डिसेंबर, २०१२

परिपत्रक

अनैतिक व्यापार (प्रतिबंध) अधिनियम १९५६ अंतर्गत सुटका करण्यात आलेल्या पिढीत महिलांच्या पुनर्वंसनासाठी अधिनियमातर्गत राज्यात संरक्षण गृह कार्यरत आहेत. पोलीसांनी धाडी टाकून अनैतिक व्यवसायातून सुटका केलेल्या महिलांच्या काळजी व संरक्षणासाठी मा.न्यायालयाच्या आदेशानुसार पिढीत महिलाना संरक्षण गृहामध्ये दाखल करण्यात येते. ज्या जिल्ह्यात संरक्षणगृह कार्यरत नाहीत, अशा महिलाना जिल्ह्यातील महिलांच्या निवासी संस्थांमध्ये दाखल करण्यात येते.

संस्थांमध्ये दाखल होणाऱ्या प्रवेशिता या लैगिक छळाच्या बळीत असून, त्या संस्थांमध्ये रहाण्यास इच्छृक नसतात. अधिनियमातील कलम १७ (३) नुसार मा.न्यायालयाच्या आदेशाच्या दिनांकापासून ३ आठवड्यापेक्षा अधिक कालावधीसाठी अभिरक्षेत ठेवता येणार नाही, अशी तरतुद असल्याने, प्रवेशितांचा संरथेतील कालावधी अत्यंत अल्प असतो. तसेच मा.न्यायालयामाफत त्याना मायदेशी पाठविण्याचे आदेश केले जातात. अशावेळेस त्याची मानसिकता बदलण्यासाठी पुरेसा कालावधी मिळत नाही. ज्या प्रवेशितांचे मायदेशी रवानगीचे आदेश मा.न्यायालयाकडून प्राप्त झालेले आहेत, अशा महिलांची सुरक्षित मायदेशी रवानगी करण्यासाठी पोलिस एस्कॉर्टची आवश्यकता भासते. संस्थास्तरावर यासाठी पाठपुरावा करूनहो। पोलिसाच्या इतर कामकाजामुळे एस्कॉर्ट वेळेवर प्राप्त होत नसल्याने, या महिला संस्थेतच रहातात व त्याचा परिणाम इतर प्रवेशितावर होतो. या सर्व बाबीवर समावेशक उपाययोजना करण्याचे दृष्टीने शासन खालीलप्रमाणे निर्देश देत आहेत.

अनैतिक व्यापारातून सुटका करण्यात आलेल्या पिढीत महिलाना विशेष प्रकारच्या सुविधा महिलांच्या निवासी संस्थेत उपलब्ध करान देणे आवश्यक आहे. संस्थेत दाखल करण्यात आलेल्या महिलांमध्ये आत्मविश्वास आणि संरक्षणाची भावना जागृत करणे आवश्यक ठरते. म्हणून संस्थास्तरावर संदर्भसमावेशक प्रिशेष पुनर्वंसन कायंक्रम आखणे, प्रवेशिताची त्याच्या राज्यात / मायदेशी सुरक्षित रवानगी करणे, सामाजिक पुनरस्थापन करणे, त्यांच्यामध्ये आत्मविश्वास निर्माण करणे, त्याचप्रमाणे

त्यांच्या मनामध्ये स्यादलेबनावी व सन्मानाची मायना जागृत करण्यासाठी खालीलप्रमाणे कायवाही करण्यात यावी.

१. संस्थेमध्ये मान्य सख्येपेक्षा अधिक प्रवेशिताना दाखल करून घेवू नये, संस्थेमध्ये रिक्त जागा उपलब्ध नसल्यास, सदर बाब तातडीने संबंधित मा.न्यायालयाच्या निदर्शनास आणण्यात यावी आणि पिंडीत व्यक्तीची इतरत्र व्यवस्था करण्याची संस्थेच्या अधिकिका यांनी मा.न्यायालयास विनती करावी.
२. संस्थेत दाखल होणाऱ्या प्रवेशिताबाबतच्या प्राथमिक नोंदी यामध्ये प्रवेशिताचे छायाचित्र, संपूर्ण नाय, पत्ता, कौणत्या न्यायालयामार्फत दाखल करण्यात आले. इत्यादी बाबीची नोंद दाखल नोंदवहीत संस्थेचे परिविक्षा अधिकारी ह्यांनी त्वरीत घ्यावी व सदर नोंद घेतल्याबाबतची खात्री अधिकिका यांनी करून, त्यासमोर खात्री केल्याबाबत दिनाकासह स्वाक्षरी करावी. सदर नोंदी दाखल नोंदवहीत आढळून न आल्यास, याबाबत अधिकिक याना संपूर्णपणे जबाबदार घरण्यात देहेल.
३. संरक्षणगृहामधील प्रवेशितांच्या दाखल, पुनर्वसन, मायदेशी रवानगी, पुनरस्थापनागत आयुक्त, महिला व बाल विकास हे आदर्श कायप्रणाली विकसित करतील. सदर कायप्रणालीमध्ये कायपद्धतीबरोबरच आवश्यक विहित नमुन्यांचा समावेश असेल.
४. संस्थेमध्ये प्रवेशिता दाखल झाल्यानंतर तिला वेलकम कीट देण्यात यावे. तिच्या गरजेनुसार कौणत्या सुविधा त्वरीत पुरविणे आवश्यक आहे, याबाबत संस्थेचे परिविक्षा अधिकारी यांनी यादी तयार करावी. तसेच याबाबत अधिकिका याना अवगत करावे व नियमानुसार आवश्यक सुविधा पुरविण्यात यावात. सुविधा पुरविण्यात आल्याची खात्री अधिकिकांनी करावी.
५. प्रवेशितासाठी असणारी निवासी जागा, संस्थेचा परिसर स्वच्छ राहील, याबाबत अधिकिकांनी काळजी घ्यावी. दररोज किमान दोन येळेस निवासी जागा तसेच परिसर याची व्यक्तिशः पाहणी करून, स्वच्छता गोग्य प्रकारे आहे की नाही, याची खात्री करून दररोज नोंदवहीत नोंद करावी.
६. प्रवेशितासाठी असणारे प्रसाधनगृहे व स्नानगृहे स्वच्छ राहतील व ती वापरात राहतील, स्वच्छ पाण्याचा मुब्लक पुरवठा उपलब्ध असेल, याबाबत वरिष्ठ काळजी वाहक यांनी पाहणी करून खात्री करावी आणि तसे केल्याचे अधिकिकांना अवगत करण्यात यावे.
७. प्रवेशिताना देण्यात येणारा अल्पोपहार, भोजन यासाठी संस्थास्तरावर अधिकिका, परिविक्षा अधिकारी, जिल्हास्तरावरील अनैतिक व्यापार प्रतिवैध क्षेत्रात काय करणाऱ्या स्वयंसेवी संस्था आणि संस्थेतील दोन प्रवेशित यांची समिती जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांनी गठीत करावी. सदर समिती ही प्रवेशिताना देण्यात येणाऱ्या आहाराचा मैनू दर आठवड्यास निश्चित करेल व पुरवठा करण्यात येणारे घान्य, डाळी, तादूळ व भाजीपाला हा स्वच्छ

करण्यासाठी दररोजची जबाबदारी निश्चित करून देईल व त्यानुसार कार्यवाही होते, याची दक्षता घेईल. याची स्वतः पहाणी करेल व प्रवेशिताना देण्यात आलेला आहार सकस असल्याबाबतची खात्री करेल दररोज त्याबाबतची नोंद अधिक्षिकांनी आहार नोंदवहीत स्वतः करावी, कोणत्याही परिस्थितीत प्रवेशिताना निकृष्ट व अपुरा आहार पुरविल्याचे आढळून आल्यास, याबाबत अधिक्षिका यांना व्यक्तिशः जबाबदार घरण्यात येईल.

८. या सदस्या संस्थेमध्ये येणारा भाजीपाला, धान्य इत्यादीची पहाणी करून, खात्री करतील. प्रत्येक आठवड्यानंतर त्वरीत प्रवेशिताची निवड करण्यात येईल.
९. दाखल होणा-या प्रवेशिताच्या वास्तव्याच्या कालावधीचा विचार करून त्यांचेकरीता संस्थेतील परिविक्षा अधिकारी पुनर्वसन आराखडा (Rehabilitation Plan) संस्थेचे अधिक्षक, वैद्यकीय अधिकारी, समुपदेशक, निदेशक याच्या विवारविनिमयाने तयार करतील व त्याप्रमाणे आवश्यक ती कार्यवाही करतील. तयार करण्यात आलेला पुनर्वसन कार्यक्रम कार्यान्वीत करण्याची संपूर्ण जबाबदारी संस्थेच्या परिविक्षा अधिकारी याची राहील. या कामी परिच्छेद ६ मध्ये नमूद समितीने नियोजन करून अंमलबजावणीची कार्यवाही करावी व याचे सनियंत्रण जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांनी करावे. प्रत्येक प्रवेशितेचा पुनर्वसन कार्यक्रम तयार करण्यात आल्याबाबतची व तो कार्यान्वीत झाल्याबाबतची खात्री अधिक्षिकांनी करावी. पुनर्वसन कार्यक्रम तयार करताना प्रवेशिताने मूळ ठिकाण, मानसीकता, कल, आवड, संस्थेमध्ये उपलब्ध असणा-या सुविधा तसेच संस्थेतून बाहेर पडल्यानंतर प्रवेशिताचे सामाजिक पुनर्स्थापन होण्यास मदत होईल अशा प्रकारचा प्रवेशितानिहाय पुनर्वसन कार्यक्रम कार्यान्वीत करणे आवश्यक राहील. पुनर्वसन कार्यक्रमात सहभागी होण्यासाठी प्रवेशिताची मानसीकता तयार करण्याबाबतची जबाबदारी संस्थेतील समुपदेशकाची राहील. व्यावसायीक प्रशिक्षणाकरीता कोणत्याही परिस्थितीत प्रवेशितांवर जबरदस्ती करू नये, अनौपचारीक शिक्षण, जिवन कौशल्य विकास, समुपदेशन, योगा प्रशिक्षण, ध्यान-धारणा कार्यक्रम यासारख्या बाबीचा पुनर्वसन कार्यक्रमात समावेश करावा. त्याचप्रमाणे प्रवेशितांची मातृभाषा विचारात घेऊन याचनालयाची सुविधाही करावी. अशा प्रकारच्या सुविधा संस्थेत उपलब्ध नसल्यास, संस्थेच्या अधिक्षिकांनी स्थानिक पातळीवरील या क्षेत्रात कार्यरत प्रेरणा, रेस्क्यू फौडेशन, T.I.S.S. इ. सामाजिक संस्थांच्या प्रतिनिधी समवेत बैठका घेऊन अशा प्रकारच्या सुविधा उपलब्ध करून घेणेसाठी प्रयत्न करावे. जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांनी प्रवेशिताच्या पुनर्वसन कार्यक्रमाबाबत दर १५ दिवसांनी आढावा घ्यावा. पुनर्वसन कार्यक्रमाचा प्रगती अहवाल संस्थेत ठेवावा, त्यासाठी अधिक्षिका / परिविक्षा अधिकारी जबाबदार रहातील.
१०. संस्थेच्या प्रवेशितांसाठी संस्थेच्या वास्तव्याच्या काळात त्याना अर्थाजनासाठी पॉवर लॉन्ड्री, पेपर प्लेट बनविणे, सॅनिटरी नॅपकीन बनविणे, नसंरी यासारखे उद्योग सुरु करण्यात यावेत.

११. अनैतिक व्यापार प्रतिबंध अधिनियम पर०५६ च्या कलम १७ (२) अन्वये प्रवेशितांना त्याच्या पालकांकडे पाठविण्याबाबत प्राधान्य घेवून, त्याना पालकांच्या ताब्यात देण्याचे आदेश मा.न्यायालयाकडून प्राप्त करून घेण्यासाठी अधिक्षिकांनी प्रयत्न करावेत.

१२. पिंडित महिलांची मानसिकता आणि त्याच्यावर असणारा मानसिक दबाव याचा विचार करून संस्थेच्या अधिक्षिका, समुपदेशका, परिविक्षा अधिकारी यांनी त्याचे मनोबल उचावण्यासाठी साताच्याने प्रयत्न करणे आवश्यक आहे. यासाठी आलेल्या प्रवेशिताबरोबर वारंवार संवाद साधून त्याचेकडून अधिकाधिक खरी माहिती प्राप्त करून घेण्यात यावी. त्याच्या अडचणी समजावून घेवून त्या सोडविण्यासाठी प्रयत्न करावेत. कर्मचारी व अधिकारी यांच्याविषयीचा विश्वास प्रवेशिताच्या मनात निर्माण करण्याबाबत परिविक्षा अधिकारी व अधिक्षिका यांनी विशेष लक्ष द्यावे.

१३. संस्थेतील प्रवेशित व कर्मचारी यांचेसंबंध एकोप्याचे राहतील याची खात्री अधिक्षिकांनी करावी. कोणत्याही परिस्थितीत पिंडित व्यक्तिला संस्थेतील कर्मचा-यांकडून वाईट यागणूक मिळणार नाही, याबाबतची दक्षता संस्थेचे अधिक्षिका घेतील. याकरिता संस्थास्तरावर दर महिन्यास कर्मचारी व प्रवेशित यांची एकत्रीत बैठक जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी हे आयोजित करतील व सर्व बाबीचा आढावा घेवून अडी-अडचणी सोडवतील. तसेच प्रवेशितांकरीता रांगोळी, नृत्य, गायन यासारख्या विविध स्पर्धांचे आयोजन करण्यात यावे आणि त्याची छायाचित्रासह नोंद करावी. संस्थेमध्ये महिलांचे सर्व सण उदा. हळदीकुकु, दसरा इत्यादी साजरे करण्यात यावे. याबाबतची सर्व जबाबदारी अधिक्षिका यांची राहील.

१४. प्रवेशिता परराज्यातील असल्याचे सकृतदर्शनी आढळून आल्यास. संबंधीत राज्यातील स्वयंसेवी संस्था तसेच शासकीय संस्था यांच्याशी समन्वय साधून प्रवेशिताच्या पालकांचा शोध घेण्यास संस्थेचे अधिक्षिका जबाबदार रहातील व याबाबत जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी, विभागीय उप आयुक्त आणि आयुक्त, महिला व बाल विकास यांना अवगत करतील. ज्या पालकांचा शोध घेण्यात आलेला आहे, अशा प्रवेशितांना त्यांच्या मुळगांवी प्रत पाठविण्यासाठी आवश्यक ते आदेश मा.न्यायालयाकडून प्राप्त करून घेतील आणि या प्रवेशिताना महाराष्ट्र राज्य अनैतिक व्यापार (प्रतिबंध) नियम २००९ च्या नियम ५१ (२) अन्वये संस्थेचे अधिक्षिका आवश्यक कार्यवाही करतील. कोणत्याही परिस्थितीत परराज्यातील प्रवेशिता जास्त काळ संस्थेत राहणार नाही, याची दक्षता संस्थेचे अधिक्षिका घेतील. परराज्यातील प्रवेशितांच्या मायदेशी रवानगीबाबत कालमर्यादेत कार्यवाही न केल्याचे आढळून आल्यास. याबाबत संस्थेचे परिविक्षा अधिकारी व अधिक्षिका यांना वैयक्तीकरित्या जबाबदार घरण्यात येईल.

१५. प्रवेशिता परदेशातील असल्यास, त्याबाबत नियमानुसार कार्यवाही करण्याची जबाबदारी संस्थेचे परिविक्षा अधिकारी व अधिक्षक यांची राहील. प्रवेशिता सकृतदर्शनी बागलादेशी आढळून आल्यास, त्याच्या मायदेशी रवानगीबाबत शासन निर्णय क्र.आरईपी-२००८/प्र.क्र.३५/का-३

दि. ३.३.२००२ अन्वये आवश्यक ती कार्यवाही परिविक्षा अधिकारी करतील. सदर कार्यवाही विहित मुदतीत केल्याची खात्री सस्थेचे अधिक्षक करतील. परदेशातील महिला अधिक काळ सस्थेत यास्तव्यास राहणार नाहीत. याबाबतची खात्री संस्थेच्या अधिक्षकानी करावी. प्रवेशिता परदेशातील असल्यास, प्रवेशिताशी संवाद साधण्याच्यादृष्टिने स्थानिक पातळीवरील यंत्रणाशी समन्वय साधून त्याचे सहकार्य घेतील.

४६. ज्या परदेशी प्रवेशितांचा प्रवास परवाना प्राप्त झाला आहे, त्या प्रवेशिताना त्वरीत मायदेशी पाठविण्यासाठी पोलीस एस्कॉर्ट प्राप्त करून घेऊन त्याना मायदेशी रवाना करण्याची जबाबदारी सास्थेचे अधिक्षक व परिविक्षा अधिकारी याची राहील. याबाबत दिरंगाई झाल्यास संबंधीतावर प्रशासकीय कारवाई करण्यात येईल. याबाबत काही अडचणी असल्यास जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यानी व्यक्तीश: लक्ष पूरवून कार्यवाही पूर्ण करून घ्यावी व आवश्यक असल्यास वरिष्ठ पोलिस अधिकाऱ्याशी व मा.न्यायालयाशी संपर्क साधून कार्यवाही पूर्ण करावी.

४७. ज्या प्रवेशितांचे स्थानबद्धतेचे आदेश मा.न्यायालयाने दिलेले आहेत, अशा आदेशाविरुद्ध प्रवेशितांची वरिष्ठ न्यायालयात अपील करण्याची इच्छा असल्यास, जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरणाकडून त्याना कायदेशीर मदत प्राप्त करून घेण्यासाठी जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यानी आवश्यक सहकार्य करावे आणि नियमानुसार संस्थेमध्ये डयुटी कौन्सीलची नेमणूक करण्यासाठी जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरण याचेशी संपर्क साधून अशा नेमणूका करण्याबाबत विनंती करतील व सदर पद रिक्त रहाणार नाही, याची दक्षता घेतील.

४८. आयुक्त, महिला व बाल विकास हे तीन महिन्यातून एकदा, विभागीय उप-आयुक्त हे महिन्यातून एकदा आणि जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी हे आठवड्यातून एक वेळेस अशा सरथाना भेट देतील. सदर भेटीच्या वेळी प्रवेशितांना देण्यात येत असलेला आहार, सस्थेचा परिसर, निवासाची व्यवस्था, स्वच्छता गृहे तसेच प्रशिक्षण व पुनर्वसन कार्यक्रम याची प्रत्यक्ष पाहणी करून त्याबाबतची खात्री करतील. प्रवेशितांच्या वैयक्तिक नोंदी, वैद्यकीय नोंदी अद्यायाबत असल्याबाबतची खात्री करतील. प्रवेशितांना मायदेशी पाठविण्याबाबत केलेल्या कार्यवाहीचा आढावा घेऊन त्याबाबत संस्थास्तरावर विहित कार्यवाही करण्यात आल्याबाबतची खात्री करतील व त्याबाबतच्या वस्तुनिष्ठ नोंदी संस्थेच्या नोदवहीत घेतील. भेटीच्या वेळी संस्थास्तरावरुन आवश्यक ती कार्यवाही केल्याचे आढळून न आल्यास त्यांचेवर योग्य ती प्रशासकीय कार्यवाही करतील व पुढील आवश्यक कार्यवाही करतील.

४९. प्रवेशितांच्या पुनर्वसन व मायदेशी रवानगीमध्ये स्थानिक पातळीवर येणा-या अडचणी तसेच इतर विभागाकडून करायल्याची कार्यवाही, याबाबत नियमीतपणे जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी हे शासन निर्णय क्र.संकीर्ण-२०११/प्र.क्र.२६/का-२, दि. २.११.२०११ अन्वये गठीत करण्यात आलेल्या जिल्हास्तरावरील सर्वेसमावेशक महिला जिल्हा सल्लागार समिती याच्या

बैठकीत संस्थेच्या अडचणीबाबत समितीस अवगत करतील व त्याबाबत समितीने घेतलेल्या निर्णयाची अमलबजावणी करतील.

२०. जिल्हास्तरावर दोन महिन्यातून एकदा अनैतिक व्यापार प्रतिबंध क्षेत्रात कार्यरत असणा-या सामाजिक संस्था, संस्थोचे अधिक्षक तसेच आरोग्य विभागाचे अधिकारी, स्थानिक पोलीस अधिकारी यांची एकत्रीत बैठक जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी आयोजित करतील व सदर बैठकीत संरथेतील प्रवेशितांच्या आरोग्याबाबत, मायदेशी परत पाठविण्याबाबत आणि प्रवेशितांच्या सुरक्षेबाबतच्या अडचणीचा आढावा घेवून त्याबाबत तातडीने उपाययोजना आखतील.

वरील निर्देशाची काटेकोरपणे अमलबजावधी करण्याची दक्षता संबंधित अधिका-यांनी घ्यावी. वरील सुचनांचे पालन करण्यात कसूर केल्यास संबंधीत अधिका-याविरुद्ध शिस्तमंगाची कडक कारवाई करण्यात येईल. त्याच्यप्रमाणे त्यांच्याविरुद्ध प्रकरण परत्ये गुन्हा दाखल करण्यात येईल, याची नोंद घ्यावी. यासाठी आयुक्त, महिला व बाल विकास यांनी व्यक्तिशः लक्ष देवून याचा दोन महिन्यातून एकदा आढावा घेवून आवश्यक कार्यवाही करण्याबाबत त्याच्या स्तरावर तत्परतेने निर्णय घेतील.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल याच्या आदेशानुसार व नावाने,

(उज्ज्वल ऊके)
शासनाचे प्रधान सचिव

प्रती,

मा.राज्यपालाचे सचिव, राजभवन, मुंबई.

मा.मुख्यमंत्र्याचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मा.उपमुख्यमंत्र्याचे सचिव, मंत्रालय, मुंबई.

मा. मंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई

मा. राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास यांचे खाजगी सचिव, मंत्रालय, मुंबई

मा. मुख्य सचिव, महाराष्ट्र राज्य, मंत्रालय, मुंबई

सर्व अप्पर मुख्य सचिव / प्रधान सचिव / सचिव मंत्रालयीन विभाग, मंत्रालय, मुंबई

आयुक्त, महिला व बाल विकास, महाराष्ट्र राज्य, पुणे

सर्व विभागीय उप आयुक्त, महिला व बाल विकास विभाग

सर्व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी

सर्व अधिक्षिका शासकीय / स्वयंसेवी महिला निवासी संस्था (आयुक्त, महिला व बाल विकास, पुणे याचेमार्फत)

निवड नस्ती/का-२

2012/1227 1253 208130

राजमाता जिजाऊ आणि क्रांतीज्योती
सावित्रीबाई फुले जाणीव जागृती अभियान.

महाराष्ट्र शासन

महिला व बाल विकास विभाग,

शासन निर्णय फ्रमांक : जाजा.अ-२०१२/प्र.क्र.३८५/का-२

नवीन प्रशासकोय इमारत, नवा मंजला,

भाद्राय कामा रोड, हुतात्पा राजगुरु चौक,

मंत्रालय, मुंबई-४००००३२.

दिनांक : २६ डिसेंबर, २०१२.

शासन परिपत्रक

महिला व बाल विकास विभाग अंतर्गत महिला व बालकांच्या विकासासाठी विविध प्रकारच्या संस्थांतर्गत व संस्थांचाहृ उपक्रम आणि सेवा पुरविण्यात येतात. स्त्री जन्माचावतीची उदासिनता कमी करून स्त्री जन्माचे स्वागत करणे, मूलगा-मूलगी भेदभाव नष्ट करणे, हुंड्यासारखी अनिष्ट प्रथा बंद करणे, स्त्रीयांवर होणारे शारिरीक, मानसिक, आर्थिक, भावनिक, लैंगिक अल्पाचार होवू न देणे, बालकांच्या हक्कांचे संरक्षण करण्यासाठी पालकांमध्ये आणि समाजात जागृती निर्माण करणे, बाल विवाह होवू न देणे, कौटुंबिक हिंसाचारापासून महिलांचे संरक्षण करणे, महाराष्ट्र राज्य कुपोषण मुक्त करणे, याकरीता समाजातील सर्व घटकांमध्ये जनजागृती होणे आवश्यक आहे. एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेअंतर्गत पुरविण्यात येणाऱ्या विविध सेवा त्याचप्रमाणे केंद्र शासनाच्या व राज्य शासनाच्या महिला व बाल विकासाच्या विविध योजना समाजातील तळागाळाप्रयत्न पोहचाव्यात आणि सदर योजना लोकभिमुख होवून अशा सेवांचा व योजनांचा लाभ घेण्यासाठी राज्यातील दुर्बल व गरजू घटक पुढे यावेत आणि महिला व बालकांसाठी असणाऱ्या सामाजिक कायद्यांच्या माहितीव्वारे त्याचा लाभ गरजू घटकास न्याय मिळण्यासाठी होवू शकेल. यासाठी या योजना, सेवा आणि सामाजिक कायदे यावाबतीची माहिती प्रत्येक घरात पोहचविण्यासाठी दिनांक ३ जानेवारी, २०१३ ते १२ जानेवारी, २०१३ या कालावधीत राजमाता जिजाऊ आणि क्रांतीज्योती सावित्रीबाई फुले जाणिव-जागृती अभियान राबविण्यात यावे आणि सदर अभियान कालावधीत चर्चासत्र, पथनाट्य, रॅली, एकांकीका, स्पर्धा, प्रशिक्षण शिवीर, कठपुतली शो, या सारख्या कार्यक्रमाचा समावेश करण्यात यावा. जाणिव जागृती कार्यक्रम आयोजित करताना समाजातील सर्व घटकांना त्यामध्ये सहभाग घेण्यात यावा.

२. सदर अभियान चळवळीत महिला व बाल विकास विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या महिला व बाल विकासाच्या विविध योजनांवाबत जिल्हास्तर, प्रकल्पस्तर व अंगणवाडी स्तरावर खालोलप्रमाणे विविध कार्यक्रम आयोजित करण्यात यावेत. गावातील सर्व अंगणवाडी केंद्रांकरीता एकत्रित कार्यक्रम आयोजित

करून सर्व सेविका/ मदतनोंस यांनी सहभाग नोंदवावा. या जाणीव जागृती कार्यक्रमात सहभागी करून घ्यावयाची व्यक्ती साधणे व आयोजित करावयाचे कार्यक्रम पुढीलप्रमाणे असावेत.

(अ) जिल्हास्तर :- मा.पालकमंत्री, जिल्हाधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महानगरपालिकेचे आयुक्त, पोलीस अधिक्षक, सामाजिक संस्थांचे प्रतिनिधी, मा.न्यायाधीश, या क्षेत्रात काम करणाऱ्या व्यक्ती, इतर तज अधिकारी किंवा व्यक्ती, नगरपरिषदेचे मुख्य अधिकारी, उप मुख्य अधिकारी (बाल कल्याण), जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी, जिल्हा स्तरावरील सर्व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांचा प्रामुख्याने समावेश असावा, जिल्हास्तरावरील कार्यक्रमात दिनांक ३ जानेवारी, २०१३ रोजी अभियानाची सुरुवात करतेवेळी आयोजित करावयाच्या कार्यक्रमात वरील सर्व अधिकारी उपस्थित असणे अपेक्षित आहे. या कार्यक्रमात चर्चासत्राचे आयोजन करण्यात येऊन यासाठी भा.न्यायालयाचे न्यायाधीश, कौटुंबिक सल्लागार केंद्र, पोलीस विभागाचे अधिकारी, महिला वकील, सामाजिक कार्यकर्ते यांना आमंत्रित करून त्यांचे मार्गदर्शन उपस्थिताना घडवून आणावे. या कार्यक्रमासाठी स्थानिक लोकप्रतिनिधी उदा.मा.खासदार, मा.आमदार, जिल्हा परिषद पदाधिकारी, जिल्हा परिषद सदस्य यांनाही आमंत्रित करावे. तसेच दुसऱ्या दिवसापासून प्रचार व प्रसाराचे ठिकठिकाणी विविध काग्रक्रम आयोजित करावेत. जिल्हास्तरावरील अंगणवाडी केंद्राचे क्षेत्रात प्रभातफेरीचे आयोजन करून यामध्ये विविध प्रकारचे संदेश लिहिलेली फलके प्रदर्शित करावीत. या कालावधीत दररोज प्रत्येक क्षेत्रात विविध कार्यक्रम आयोजित करावेत. यामध्ये महिला संस्था, महिला मंडळ, पालक यांना सहभागी करून घ्यावे. अंगणवाडी केंद्रात तसेच आरोग्य व शिक्षण विभागाकडे उपलब्ध असलेली विविध पोस्टर्स कार्यक्रमाचे ठिकाणी जनतेसाठी ठेवावीत.

दिनांक १२ जानेवारी, २०१३ रोजी समारोपाचे कार्यक्रम आयोजित करून अशा कार्यक्रमात एकांकिका, नाटक किंवा जनजागृतीचे कार्यक्रम आयोजित करावेत. चर्चासत्र, मार्गदर्शनसत्र आयोजित करावेत.

जिल्हा / तालुका स्तरावरील सर्व महाविद्यालयांमध्ये अभियान कालावधीत एक दिवस कार्यक्रमाचे आयोजन करून या कार्यक्रमास जिल्हाधिकारी, पोलीस अधिक्षक व मा.न्यायाधीश यांना आमंत्रित करून मुलींची होणारी छेडळाड थांबविणे, हुंडा निर्मुलन, महिला विषयक कायदे, इत्यादी विषयावर विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करावे. यासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य यांचेशी संपर्क करून अशा कार्यक्रमाचे आयोजन करावे. जिल्हा स्तरावरील अभियानाच्या आयोजनाबाबत विभागीय उपआयुक्त, महिला व बाल विकास विभाग यांचे मार्गदर्शनाखाली उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (बाल कल्याण), जिल्हा परिषद व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी यांची संयुक्त जबाबदारी राहील. यामध्ये जिल्हास्तरावरील नागरी प्रकल्पाचे बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनाही समाविष्ट करण्यात यावे. तसेच तालुका स्तरावर कार्यक्रम आयोजनाची जबाबदारी बाल विकास प्रकल्प अधिकारी (ग्रामीण/नागरी प्रकल्प) यांची संयुक्त जबाबदारी राहील.

(ब) प्रकल्पस्तर :- प्रकल्पस्तरावर ग्रामीण तसेच असल्यास शहरी प्रकल्पाचे बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनी दिनांक ३ जानेवारी, २०१३ रोजी अभियान कालावधीचा उद्घाटन कार्यक्रम आयोजित करावा. या कार्यक्रमात नगरपालिकेचे मुख्य अधिकारी यांनाही आमंत्रित करून त्यांचा सहभाग मिळवावा. प्रकल्पस्तरावरील मुख्यसेविका, अंगणवाडी सेविका, महिला मंडळे, महिला बचतगट, पालक यांना सहभागी करावे. महिला संरक्षण, बालकांचे हवक, हुंडा प्रतिबंधक कायदा, महिला विषयाचे कायदे, मुलींचे

शिक्षणाचा प्रसार याबाबत उपस्थितांकदून मार्गदर्शन घडवून आणावे. या कार्यक्रमासाठी मोठ्या प्रमाणावर प्रसिद्धी देण्यात येऊन मोठ्या संख्येने महिला व पालक उपस्थित राहतील, यासाठी प्रसिद्धी माध्यमांचा बापर करून स्थानिक वर्तमानपत्रात प्रेस नोट (विनामुल्य) प्रसिद्ध करण्यात यावी.

(क) अंगणवाडी केंद्रस्तर :- अभियान कालावधीत प्रत्येक गावात, गावातील सर्व अंगणवाडी केंद्रांनी सामुहिकरित्या जाणीव जागृतोचे विविध कार्यक्रम राबवावयाचे आहेत. दिनांक ३ जानेवारी, २०१३ रोजी गावचे सरपंच, ग्रामपंचायत महिला सदस्य, प्रतिष्ठित व्यक्ती, बालक, महिला मंडळे यांना आंमत्रित करून कार्यक्रमाचे आयोजन करून अभियानाची सुरुवात करावी. महिला व बालके यांचेसाठी पुरविण्यात येणान्या सेवा, स्वीभूत हत्या, मुलीचे शिक्षण, हुंडा पद्धती नष्ट करणे, महिलांवरील अत्याचार, मुलगा व मुलगी यांना समान वागणूक इत्यादी विषयावर चर्चा घडवून आणावो. या कार्यक्रमाला गावात स्वयंसेवी संस्था कार्यरत असेल तर त्यांनाही आंमत्रित करून त्यांचेही मार्गदर्शन घडवून आणावे. या कालावधीत अभियानाचे सुरुवातीचे दिवशी व दिनांक १२ जानेवारी, २०१३ रोजी प्रभात फेरीचे आयोजन करावे. अभियान कालावधीत माता समिती, महिला मंडळे यांच्या अंगणवाडी केंद्रात अथवा ग्रामपंचायतमध्ये चर्चा सत्र आयोजित करून वरील विषयी चर्चा घडवून आणावो. या सर्व कार्यक्रमांमध्ये गावात असल्यास आरोग्य कर्मचाऱ्यांनाही सहभागी करून घेण्यात यावे.

३. दिनांक ३ जानेवारी, २०१३ ते १२ जानेवारी, २०१३ या कालावधीत राजमाता जिजाक अणि क्रांतीज्योती सावित्रीबांड फुले जाणीव जागृती अभियान राबविण्याबाबतच्या कार्यक्रमाचे वेळापत्रक सोबतच्या परिशिष्ट-अ प्रपाणे राहोल.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

(ब.बा. चक्राण)
उप सचिव, महाराष्ट्र शासन.

प्रति,

मा.राज्यपाल यांचे सचिव, राजपर्यन, मुंबई
मा.मूलग्रन्थाचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
मा.उपभूत्यमंत्र्योचे प्रधान सचिव, मंत्रालय, मुंबई
मा.मंत्री/राज्यमंत्री, महिला व बाल विकास, मंत्रालय, मुंबई
सर्व मंत्री/राज्यमंत्री, मंत्रालय, मुंबई
सचिव, ग्रामविकास व जलसंधारण विभाग, मंत्रालय, मुंबई
प्रधानपाल, महाराष्ट्र विद्यानमंडळ संधिवालय ग्रंथालय, विधान भवन, मुंबई
आयुक्त, महिला व बाल विकास, महाराष्ट्र गव्हर्नर, पुणे
महाराष्ट्रालक, महिला व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
सर्व विधानगोपनीय आयुक्त
सर्व विधानगोपनीय उपआयुक्त (महिला व बाल विकास)

सर्व जिल्हा कोवाग्रर अधिकारी
सर्व मुख्य कार्यकारी अधिकारी, निस्तु परिषद
सर्व उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (बालकल्याण), जिल्हा परिषद
सर्व जिल्हा महिला व बाल विकास अधिकारी
महालेल्हापल, (लेल्हा व अनुजंग्यता/सेवापरिषद), महाराष्ट्र, ५ मुंबई / नागपूर
अधिदान व सेवा अधिकारी, मुंबई
निवासी लेखापरिषद अधिकारी, मुंबई

सर्व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी (ग्रामीण/ आदिवासी / नागरी)
महिला व बाल विकास विभागातील सर्व कार्यालय
निवासातील कर्मचारी

यरिशिष्ट - अ

दिनांक ३ जानेवारी, २०१३ ते दिनांक १२ जानेवारी, २०१३ या कालावधीन राष्ट्रवावयाचे विविध
कार्यक्रमाचे वेळापत्रक

दिनांक	विषय व कार्यव्राम स्वरूप	साधन व्यक्ती व सहभाग
दि.३ जानेवारी	अभ्यान उद्घाटन कार्यक्रम क्रांतीज्योती सावित्रीवार्ष फुले जयंती साजरी करणे महिला अत्याचार, महिला व बालकाविषयी योजनावर चर्चा बाल न्याय अधिनियमात्मत विविध संस्थांमध्याल बालकांची काळजी घेणे व संरक्षण देणे याबाबत मार्गदर्शन प्रभात फेरी (अंगणवाडी बालके)	जिल्हास्तर - जिल्हाधिकारी, मुख्य कायंकारी अधिकारी, पोलीस अधिकारी, सामाजिक संस्थांचे प्रतिनिधी, न्यायाधीश, या क्षेत्रात काम करणारे व्यक्ती किंवा इतर तज्ज अधिकारी किंवा व्यक्ती. प्रकल्पस्तर - तहसिलदार, गटविकास अधिकारी, पोलीस अधिकारी अंगणवाडीस्तर - सरपंच, ग्रामपंचायत सदस्य महिला मंडळे इत्यादी
दि.४ जानेवारी	१) जिल्हास्तर / तालुकास्तर जिल्हा व तालुकास्तरीय महाविद्यालयात मुर्नीची छेडळाड, लॅंगिक अत्याचार विरोधी चळवळ निर्माण करण्यासाठी चर्चासत्र आयोजित करणे. २) अंगणवाडी स्तरावर महिला मंडळे, माता समिती यांचे चर्चासत्र आयोजित करणे.	न्यायाधीश, सामाजिक संस्था, पोलीस अधिकारी, वकील, प्राचार्य किंवा इतर या विषयातील तज्ज व्यक्ती.
दि.५ जानेवारी	जिल्हा व प्रकल्पस्तरावर कौटुंबिक कलह (Domestic Violence) विषयावर चर्चासत्र आयोजित करणे. अंगणवाडी स्तरावर आहार व आरोग्य मार्गदर्शनबाबत चर्चासत्र आयोजित करणे.	वकील, सामाजिक कायं करणाऱ्या संस्था, पोलीस विभागाचे अधिकारी, प्राचार्य, शासकीय अधिकारी किंवा इतर या विषयातील तज्ज व्यक्ती
दि.६ जानेवारी	जिल्हा व प्रकल्प स्तरावर बालविवाह प्रतिबंधक काढदा, त्याचे दुष्परीणाम थांबविष्यासाठी उपाययोजना इत्यादीबाबत चर्चा घडवून आणणे. अंगणवाडीस्तर मुलोंचे शिक्षणाचे महत्त्व पालकांना सांगणे यासाठी चर्चासत्र आयोजित करणे.	वकील, सामाजिक संस्थांचे प्रतिनिधी, पोलीस विभागाचे अधिकारी, प्राचार्य, शासकीय अधिकारी किंवा इतर या विषयातील तज्ज व्यक्ती.
		पालक, शिक्षक, सरपंच / नगरपरिषद सदस्य, इत्यादी.

दि. ८ जानेवारी	<p>जिल्हास्तर व प्रकल्पस्तर</p> <p>हुंडा प्रतिबंधक कायदा तरतुदी, अंमलबजावर्णीतील अडचणी व ठपाययोजना इत्यादीबाबत चर्चासत्र तथा पथनाट्य आयोजित करणे.</p> <p>अंगणवाडीस्तर</p> <p>हुंडा घेणे व देणे याचे पुढील पिढीवर होणारे दुष्परीणाम रोखण्यासाठी मानसिकता व दृष्टीकोन बदलणेबाबत चर्चासत्र आयोजित करणे.</p>	<p>जिल्हाधिकारी, न्यायाधीश, वकील, पोलीस अधिकारी, कौटुंबिक सल्ला केंद्राचे प्रतिनिधी, तहसिलदार, कौटुंबिक न्यायालय प्रतिनिधी, गटशिक्षण अधिकारी किंवा इतर या विषयातील तज्ज्ञ व्यक्ती</p> <p>शिक्षक, ग्रामसेवक, आरोग्य सेविका, ग्रामपंचायत महिला सदस्य असल्यास, स्वयंसेवी संस्थेचे प्रतिनिधी, सरपंच, ग्रामपंचायत सदस्य, महिला मंडळे इत्यादी.</p>
दि. ९ जानेवारी	<p>जिल्हास्तर, प्रकल्पस्तर व अंगणवाडीस्तर</p> <p>स्त्रीभूषण हत्या रोखण्यासाठी करावयाची जनजागृती, समाजप्रबोधन व कायदेशीर बाबी याबाबत चर्चासत्र आयोजित करणे.</p>	<p>आरोग्य अधिकारी, पोलीस अधिकारी, न्यायाधीश, महिला वकील, गटशिक्षण अधिकारी, स्वयंसेवी संस्था, महिलामंडळे, माता, आरोग्य सेविका किंवा इतर या विषयातील तज्ज्ञ व्यक्ती</p>
दि. १० जानेवारी	<p>जिल्हास्तर व तालुकास्तर</p> <p>कुपोषणाबाबतचे समज गैरसमज, आहार व आरोग्य विषयक घ्यावयाची काळजी, कुपोषण निर्मुलनासाठीचे उपक्रम, स्तनपानाचे महत्त्व, बाळाला आहार द्यावयाच्या पद्धती, पथनाट्य</p> <p>अंगणवाडीस्तर</p> <p>घरातील उपलब्ध धान्य वापरण्याच्या पद्धती, पाक प्रात्याक्षिक, बाळाला आहार खाऊ घालायच्या पद्धती, स्तनपानाचे महत्त्व, वरच्या आहाराचे महत्त्व.</p>	<p>आहार तज्ज्ञ, बालरोग तज्ज्ञ, गृह विज्ञान शाखेचे प्राध्यापक, सामाजिक संस्थेचे प्रतिनिधी किंवा इतर या विषयातील तज्ज्ञ व्यक्ती</p> <p>अंगणवाडी सेविका, माता समिती, महिला मंडळ सदस्य, मुख्यसेविका</p>
दि. ११ जानेवारी	<p>जिल्हास्तर व प्रकल्पस्तर</p> <p>किशोरी मुलीचे सक्षमीकरण, सबला योजना किशोरीचे आरोग्य, इत्यादी.</p>	<p>आरोग्य अधिकारी, आहार तज्ज्ञ, स्त्रीरोग तज्ज्ञ, सामाजिक संस्था, व्यावसायिक व तांत्रिक प्रशिक्षण संस्था, किंवा इतर या विषयातील तज्ज्ञ व्यक्ती</p> <p>अंगणवाडी सेविका, नर्स, Lady Health Visitor, महिला शिक्षिका, कुटीर उद्योगाचे प्रमुख असल्यास</p>
दि. १२ जानेवारी	<p>राजमाता जिजाऊ जयंती साजरी करणे, अभियान समारोप कार्यक्रम आयोजित करणे, प्रभात फेरी काढणे, योजना व सेवांबाबतची माहिती सामाजिक जाणीव जागृती, महिला व बाल विषयक कायदे याबाबत मार्गदर्शन.</p>	<p>सामाजिक संस्था, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, गटशिक्षण अधिकारी, पोलीस अधिकारी, महिला वकील, नगरपरिषद, ग्रामपंचायत सदस्य, गावातील प्रतिष्ठित व्यक्ती किंवा इतर या विषयातील तज्ज्ञ व्यक्ती.</p>